

Α Μ Φ Ο Υ Δ Ι Σ (ο 237)

... ὁ δὲ μεριμῆριξεν Ὀδυσσεὺς
ἢ μεταίξας ῥοπάλω ἐκ θυμὸν ἔλοιτο,
ἢ πρὸς γῆν ἐλάσειε κάρη ἀμφοῦδ' ἰς ἀείρας.

Τὸ χωρίο αὐτὸ γνώρισε διάφορες ἐρμηνεῖες ἐξ αἰτίας τοῦ «ἀπαξ εἰρημένου» ἀμφοῦδ' ἰς. Οἱ ἀμφιβολίες ξεκινοῦν ἀπὸ τῆν ἀρχαία ἐποχή καὶ ἀφοροῦν καὶ τὸν τύπο καὶ τῆν ἐρμηνεία τῆς λέξεως, καθὼς καὶ τοῦ στίχου ἐλόκληρου.

Τὰ Σχόλια ἐρμηνεύουν τὸ ἀμφοῦδ' ἰς = περὶ γῆν ὡς εἰς τὸ ἔδαφος¹. Ὁ Ἡσύχιος παραδίνει τὸν τύπο ἀμφοῦδ' ἰς ἐρμηνεύει: «περὶ τὸ ἔδαφος· ὁ δὲ Ἡλιόδωρος, ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν εἰς τὸ οὔδος ῥίπτων». Ὁ Εὐστάθιος (Ἐκκ. Hom. Od. 1818, 59) εἶναι, ἕπως συνήθως, διεξοδικότερος καὶ πολύτεμος. Οἱ πληροφορίες του καλύπτουν τὸν τύπο τῆς λέξεως, τῆ συντακτικὴ τῆς θέση καὶ τῆν ἐρμηνεία τῆς ἐπὶ πλέον, διαφωτίζου καὶ τῆν ἱστορία τοῦ κειμένου: «τὸ ἀμφοῦδ' ἰς οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἀμφοῦδ' ἰς πλὴν ὡς αὐτὸ ἐπίρημά ἐστιν ἐκείθεν παραχθέν. Λέγει δὲ ἀμφοῦδ' ἰς ἐρεῖσαι τὸ πρὸς τῆ γῆ ῥίπτει, καὶ εἶσι ταῦτὸν τῷ πρὸς γῆν ἐλάσαι. Εἰ δὲ γράφεται ἀείρας, εἴη ἂν ὁ νοῦς τοιοῦτος, ὡς ἐβουλεύσαι Ὀδυσσεὺς ἢ ἀνέλοι τὸν κακόν, ἢ ἀείρας ἀμφοῦδ' ἰς, τουτέστιν ἐκ γῆς, πρὸς γῆν αὐτὸς ἐλάσειε τὴν ἐκείνου κεφαλὴν, ἢ καὶ ἄλλως· πρὸς γῆν ἀμφοῦδ' ἰς, κατὰ μίαν ἀμφοῦδ' ἰς τῶν λέξεων ἐκ παραλλήλου ἔννοιαν».²

Παράθεσα ἐλόκληρο τὸ χωρίο, γιατί διασώζει ὅχι μονάχα τὴς προσωπικὴς ἀπόψεις τοῦ Εὐσταθίου, μὰ καὶ ἄλλες παλιότερες πληροφορίες ἀπ' αὐτὴς μποροῦμε νὰ συναγάγουμε τὰ ἑξῆς:

α) Γνωρίζει καὶ τῆ γραφὴ ἀμφοῦδ' ἰς οὔδ' ἰς (οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἀμφοῦδ' ἰς οὔδ' ἰς). Ὁ Ἀπολλώνιος στὸ ὁμηρικὸ του λεξικὸ παραδίνει τὸν τύπο ἀμφοῦδ' ἰς οὔδ' ἰς³· πολλὰ χειρόγραφα: ἀμφοῦδ' ἰς οὔδ' ἰς (βλ. ἐδῶ σ. 93).

β) Τὸ χειρόγραφο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ ἴδιος ἔγραφε ἐρεῖσας

¹ Βλ. καὶ Schol. in Hom. Od. 2,643 (Dind.).

² Στὸ 1816, 56 γράφει: «κάρη ἀμφοῦδ' ἰς οὔδ' ἰς ἀείρας, ἢ ἀμφοῦδ' ἰς ἀείρας, εἴτε ῥοπίας».

³ Βλ. Schol. in Hom. Od. 2,643 (Dind.).

⁴ Βλ. σ. 29, 30 (ἐκδ. Bekker) ἀμφοῦδ' ἰς περὶ τὸ οὔδ' ἰς, τὸ ἔδαφος.

(λέγει δὲ ἄμφουδῖς ἐρεῖσσαι), καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὴ τῆ γραφῆ προτιμοῦσε κι' ὁ ἴδιος (εἰ δὲ γράφεται ἀείρας)¹.

γ) Γνώριζε καὶ τῆ γραφῆ ἀείρας (εἰ δὲ γράφεται ἀείρας).

Ἡ Ἐὐστάθιος ἐρμηνεύει μὲ δυὸ ἀντίθετους τρόπους τὸ ἐπιρρημα, κι' αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆ γραφῆ ἐρείσας ἢ ἀείρας: «ἄμφουδῖς ἐρεῖσαι τὸ πρὸς τῆ γῆ εἶναι» «ἀείρας ἄμφουδῖς, τουτέστιν ἐκ γῆς». Πρέπει νὰ συναγάγουμε ἀπ' αὐτό, πῶς κι' οἱ ἀρχαῖοι Σχολιαστὲς δὲν ἦταν βέβαιοι γιὰ τῆ σημασία τοῦ ἐπιρρημάτος καὶ τὴν καθόριζαν ἀνάλογα μὲ τὸ ρῆμα στὸ ὁποῖο τὸ προσκολλοῦσαν, ἔστω κι' ἂν ἔτσι οἱ σημασίες γίνονταν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες. Ἡ Ἐὐστάθιος, ὡστόσο, δὲν φαίνεται ἱκανοποιημένος ἀπὸ τῆς ἀντιφατικῆς αὐτῆς ἐρμηνείας—προφανῶς ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη δυσκολία νὰ συναρθῆ τὸ ἄμφουδῖς μὲ τὸ ἀείρας—κι' ἐπιχειρεῖ μιὰ προσέγγιση τοῦ ἄμφουδῖς μὲ τὸ πρὸς γῆν, ἴσως γιὰ νὰ διαφυλάξῃ τῆ σημασία του, ξεχωρίζοντάς το ἀπὸ τὸ ἀείρας: «ἢ καὶ ἄλλως ἀείρας βάλῃ τὴν κεφαλὴν πρὸς γῆν ἀμφουδῖς, κατὰ μίαν ἀμφοῖν τῶν λέξεων ἐκ παραλλήλου ἔννοιαν». Αὐτὸ δείχνει πῶς ὁ Ἐὐστάθιος αἰσθανόταν τῆ σημασία τοῦ ἄμφουδῖς=πρὸς τὸ ἔδαφος, κι' ἔτι ἐπομένως αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ συναρθῆ μὲ τὸ ἀείρας· ἂν ἔμοιws κανένας προτιμοῦσε τῆ γραφῆ ἀείρας, τότε, κατὰ τὴ γνώμη του, τὸ ἐπιρρημα ἔπρεπε ν' ἀποσπασθῆ ἀπ' αὐτὴ τῆ μετοχῆ καὶ νὰ συναρθῆ μὲ τὸ εἰλίσειε: ἀείρας βάλῃ(=εἰλίσειε) τὴν κεφαλὴν πρὸς γῆν ἄμφουδῖς.

Οἱ δυσκολίες τοῦ δοκίμαζε ὁ σοφὸς ἐπίσκοπος ἔμειναν ἄλυτες ὡς τῆς μέρες μας· τὸ ἄμφουδῖς δὲν ἔχει ἀκόμα ἐρμηνευθῆ ἱκανοποιητικῶς, κι' ἔτσι οἱ διάφοροι ἐκδότες τῆς Ὀδύσειας, καθὼς καὶ ἔσοι ἐπισηδῆποτε ἀσχολήθησαν μὲ τῆ λέξη, προτείνουν διάφορες λύσεις. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ συνοψίσουμε τῆς κυριότερες:

α) Ὁ Fick (Odyssee 312) νομίζει ὅτι ὁ στίχος εἶναι τελείως ἀνγκατεμένος (grundverkehrt)· ἔτι τὸ ἄμφοῦδῖς (sic) δὲν μπορεί νὰ παραρθῆ ἀπὸ τὸ ἀμφ' οἶδας, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ οἶδας· ἔτι εἶναι ἰωνικὸς τύπος (< ἄμφουδῖς ὁ αἰολικὸς θὰ ἦταν *ἀμφοῦαδῖς), καὶ σημαίνει «ἀπὸ τὰ διὸ αὐτιά»· σχηματίσθηκε σύμφωνα μὲ τὸ ἐνωπαδῖς. Παραθέτε: τῆ γλώσσα τοῦ Ἡσυχίου «ἐξωβάδια· ἐνώτια, Λάκωνες». Τῆ συσχέτιση αὐτὴ μὲ τὸ ἐξωβάδια τῆ δέχεται κι' ὁ Bechtel (Lexilogus zu Homer 42) κι' ὁ J. Van Leeuwen (Féncheiridion dictionis epicae 212 σημ. β)². Ὁ Risch (Wortbildung d. hom. Sprache 308) δὲν ἀσχολεῖται μὲ τῆ σημασία καὶ παραπέμπει ἀπλῶς στὸν Bechtel (β. π.). Ὁ

¹ Βλ. καὶ Schol. in Hom. Od. 2,613 (Dind.).

² Βλ. καὶ J. Van Leeuwen - M. Da - Costa, Odyssee² 395.

Chantraine (Grammaire homérique 1948, 247-8) δέχεται με κάποια ἐπιφύλαξη αὐτὴ τὴν ἄποψη: «la forme singulière ἀμφουδις peut recouvrir un ancien ἀμφωδις de *ἀμφωαδις (?) et signifier 'par les deux oreilles'». Κτ' ἔ Schwyzer (Gr. Gr. 1, 631) ἀναφέρεται στὴν παραγωγή τοῦ Bechtel (β.π.).

β) Ὁ Bérard (L'Odyssee 3, 32 app. cr.) προτείνει διόρθωση: ἀφ' ὁδοῦ (ἢ γαίη πελάσσει κάρη ἀφ' ὁδοῦ μιν αἰέρας)· στὴ μετάφραση πάντως γράφει (αὐτόθι: σ. 32): «mais il se demanda si d'un revers de trique il n'allait pas l'abattre, ou, l'enlevant du sol, l'assommer contre terre».

γ) Ὁ Ebeling (Lex. Hom. 1, 110) γράφει: τὰ ἐξῆς: «ἀμφουδις (οἴδας)· ad solum, humi; ad terram caput allideret, postquam cum sublatum ad solum invertisset, eum ita sustulisset ut ei terra ab utraque parte esset, a parte pedum et capitis... Alii, postquam ipsum a solo sustulisset». Ὁ Goebel (Lexilogus 2, 213) γράφει: «ἀμφουδις, am Boden (οἴδας)». Οἱ Ameis-Hentze (Hom. Od.¹ 2, 133) συνάπτουν τὸ ἀμφουδις μετὰ τὸ αἰέρας καὶ γράφουν: «ἀμφουδις adverbium, gleich ἀμφὶ οὔδει mit αἰέρας, nachdem er ihn (den Melanthios) am Boden aufgehoben, d. i. unten bei den Füßen aufgefasst hatte». Στὸν Ἀνhang (σ. 117) ἀναφέρονται: στὴ γνώμη τοῦ Düntzer (KZ 13,15) πὸ τὴ δέχονται κίβλας, ὅτι τὸ ἐπίρρ. σχηματίσθηκε ἀπὸ ἕνα ἐπίθ. ἀμφουδος, ἔπος μόγις ἀπὸ τὸ μόγος, σύμφωνα μετὰ τὰ ἐγκυτῖς, αὐτιονχῖς. Ἐναλόμενον τὸ χωρίο ἔτσι: «wenn man einen an der Erde fasst, so greift man ihn bei den Füßen». Στὴν ἑνατη ζυμῶς ἔκδοσις (Ameis-Hentze-Cauer, 1910, 2, 127) ἡ ἐρμηνεία δίνεται μετὰ τὶς λέξεις: «vom Boden weghebend; ἀμφίς bezeichnet die Trennung wie α 54, ξ 352, π 267».

δ) Ὁ Ahrens (Beiträge d. griech. Etymologie 1.148 κέ.) νόμιζε ὅτι τὸ ἐπίρρ. πρέπει: νὰ ἀνυχθῆ σὲ ἀρχικὸ ἀμ -φῶδις (τὸ φῶδις ἀπὸ ἀρχαῖο οὖς. φῶ=φῶς) καὶ τὸ μετάφραζε: «στὸ φῶς», δηλ. «in die Höhe»¹.

ε) Ὁ Stanford (The Odyssey of Homer, Oxford, 1948-50, 2, 288) εἶναι ἀναποφάσιτος: «ἀμφουδις perhaps best explained as an adverb formed from ἀμφίς (cp. ἄλλυδις, ἄμυδις): 'gripping him round' (sc. 'the middle'; a favourite wrestler's grip; cp. ἔχεται μέσος in Aristophanes' Knights 388; al.). But it may be derived from

¹ Ἡ πλεροφορία ἀπὸ Ameis-Hentze³, β.π. (Anhang) 117.

οἶδας and mean 'by both ears', as cruel masters hold a schoolboy. There is a v. l. ἀμφ' οἶδας». Τὴν ἀπόψη γιὰ τὴν παραγωγή ἀπὸ τὴν ἀμφι τὴ θεωρεῖ πιθανή καὶ τὸ Λεξικὸν L.- S.- J.⁹ s. v, καὶ μεταφράζει: «lifting by the middle».

* * *

Ἀπὸ τὰ προηγούμενα γίνεται φανερὸ πὼς ὅλοι συνάπτουν τὸ ἀμφοδις μὲ τὴ μεταχθὴ ἀείρας· ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἔννοιες «περὶ τὸ ἔδαφος, πρὸς γῆν» κττ. δύσκολα μποροῦν νὰ ταιριάζουν μ' ἓνα ῥῆμα ποὺ σημαίνει «σηκῶνω, ὑψῶνω, παίθνω», γι' αὐτὸ ζητοῦνται ἄλλες ἐρμηνεῖες καὶ ἑτυμολογίες. Καὶ πρὸ εὐλογη φάνηκε ἡ πρὸ ἀπίθανη, τοῦ Hick: «ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτιά», ποὺ τὴ συζητεῖ ἀκόμα τελευταῖα ὁ Stanford, καθὼς εἶδαμε. Νομίζω πὼς, πρὶν νὰ συζητήσῃ κανεὶς τὴν ἑτυμολογικὴ δυνατότητα ἐνὸς τέτοιου τύπου, θὰ πρέπη νὰ σκοντάψῃ στὴν πραγματικὴ ἀδυναμία ἐνὸς τέτοιου νοήματος: α) Ποιὸς ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὑβριστὴς σὰν τὸν Μελάμβιος, δὲν θ' ἀντιδρῶσε, ἔταν ὁ ἄλλος δοκιμάζε νὰ τοῦ πιάσῃ, ὅχι κὰν τὸ ἓνα, ἀλλὰ καὶ τὰ δυὸ αὐτιά; β) Πῶς μπορεῖ νὰ σηκώσῃ κανεὶς ἓναν ἄνθρωπο (ἀείρας) πιάνοντάς τον ἀπὸ τ' αὐτιά; μόνο ἂν ὁ ἕνας εἶναι γίγαντας μπορεῖ νὰ τὸ πετύχῃ αὐτό. γ) Πῶς μπορεῖ ἕνας, ποὺ τὸν ἔχουν πιάσει καὶ τὸν ἔχουν σηκώσῃ, ἄς τὰ δεχτοῦμε καὶ τὰ δυὸ, ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ν' ἀρήσῃ νὰ τὸν σηκώσουν, ἐνῶ μπορεῖ μὲ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια του ποὺ μένουν ἐλεύθερα νὰ χτυπήσῃ ἀποτελεσματικὰ τὸν τιμωρό του, ὁ ὅποιος τόσο ἀδέξια φρόντισε νὰ δεσμεύσῃ τὰ δικὰ του χέρια; δ) Πῶς μπορεῖ νὰ ρίξῃ κανεὶς κάποιον στὸ ἔδαφος μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτιά;

Ἡ δικαιολογία τοῦ Stanford «as cruel masters hold a school-boy» (βλ. ἀν.) δὲν ταιριάζει ἐδῶ, γιὰ τὸν ὁ δάσκαλος ἔχει νὰ κάμῃ μ' ἓνα πικρὸ ποὺ δὲν διαμαρτύρεται, ποὺ ἔχει μικρότερο ἀνάστημα καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀντιδράσῃ μὲ κανένα τρόπο. Ἄν ὅμως ἐμφανισθῇ κανένας δύσκολος καὶ κάπως μεγαλοῦτσικος μαθητὴς, δὲν ξέρω ποιά κατάστασι θ' ἀντιμετωπίσῃ καὶ ὁ πρὸ σκληρὸς δάσκαλος· χωρὶς φυσικά νὰ ξεχνοῦμε ὅτι οὔτε ὁ Ὀδυσσεὺς ἦταν δάσκαλος οὔτε μαθητὴς ὁ Μελάμβιος.

* * *

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόψη τῆς ἑτυμολογίας ὑπάρχουν σημαντικὲς δυσκολίες:

α) Τὸ ἐπίθ. ἀμφοτος ποὺ ὑπάρχει στὸν Ὅμηρον (χ 10 καλὸν ἄλειων . . . χούσειον ἀμφοτον) σημαίνει «μὲ δυὸ αὐτιά, αὐτὸς ποὺ ἔχει δυὸ αὐτιά». Τὸ ἐπίθρ. μπορεῖ νὰ σχηματισθῇ ἀπὸ ἓνα τέτοιο ἐπίθετο καὶ πὼς αὐτὸ θὰ σήμαινε τόπο, δὲν μπορεῖ εὐκολὰ νὰ ἐξηγηθῇ: τὰ ἐπίθρ. σὲ -τι εἶναι τροπικὰ (βλ. Schwyzer, Gr. Gr. 1, 623), καὶ δὲν

υπάρχουν ἐπιρρ. σὲ -τις. Ἐξάλλου, ἡ γλώσσα τοῦ Ἑσυχίου ἐξωβάδια ἐνώτια, *Λάκωνες*, πρὸς δὲ ἤγησε τὸν Pick καὶ Bechtel (βλ. ἄν.) στὴν παραγωγή τοῦ ἀμφουδῆς, δὲν ἀποκλείεται ν' ἀποτελῆ λαθεμένη γραφή ἀντὶ ἐξωβάτια (*ἐξουάτια) ἢ ἀναλογικὸ σχηματισμὸ σύμφωνα μὲ τὴν κοινὴν κατάληξιν -άδιον. Νομίζω ὅτι ἔχω διαπιστώσει τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ὑποκορ. *οὐάτιον στὸ νεοελλ. διαλεκτικὸ (κρητικὸ) οὐδ. βάτσι (βάσιες λέγονται στὴν Κρήτη τὰ πρόβατα πρὸς ἔχουν πολὺ μικρὰ αὐτιά)'. Δὲν πρέπει, ἀκόμα, νὰ παραβλέψουμε τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἐπίθετα τὰ σύνθετα μὲ τὴν ἀμφί (καὶ μὲ τὸ ἐπίρρ. ἀμφω) καὶ μὲ δεύτερο συνθετικὸ ἔνα οὐσιαστικὸ, δὲν ἔχουμε καθόλου ἐπιρρήματα. Τὸ ἀμφιεῖ δὲν ἔχει βασικὸ ἐπίθετο καὶ ὑποβοηθεῖ καλύτερα τὴν κατανόησιν τοῦ ἀμφουδῆς ἀπὸ τὸν ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ (ἀμφί - ἔτος ἢ ἀμφί - ἔπει, ἀμφί - οὐδας ἢ ἀμφί - οὐδει).

β) Ἡ ἀπόψη εἶναι τὸ ἀμφουδῆς παράγεται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν ἀμφί μὲ τὴν κατάληξιν -δης εἶναι ἀπίθανη γιὰ δύο λόγους: 1) Τὰ ἐπιρρ. σὲ -δης (ἀμοιβάδης, κορυφάδης, ὀκλάδης, ἀμβολάδης, λαθηροδῆς, στοιχηδῆς, κ.λ.π.)² εἶναι κυρίως τροπικά. 2) Δὲν δικαιολογεῖται μὲ κανένα τρόπο ἢ τροπή (:) ἰ)ου. 3) Τὰ λίγα τοπικὰ ἐπιρρ. σὲ -δης (χαμάδης, ἄλλυδης, ἄμυδης, οἴκαδης, Ὀλυμπιάνδης, χαμάνδης, ἀγρόνδης)³ δὲν παρέχουν οὔτε αὐτὰ κανένα πρότυπο γιὰ νὰ δικαιολογήσουμε τὸ -ου τοῦ μοναδικοῦ ἀμφ - ου - δῆς. Τῆς μοναδικότητος αὐτῆς τὴν ἔχει ἤδη προσέξει ὁ Ἡρωδῶτιανός (Περὶ μονήρ. λέξ. 2.2, 951 ἔκδ. Lentz), ὁ ὁποῖος γράφει τὰ ἑξῆς: «οὐδὲν εἰς -δης λῆγον ἐπίρρομα τῆς οὐ διφθόγγου παραλήγει, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀμφουδῆς».

γ) Ἡ διόρθωσις τοῦ Βέγατι (βλ. ἄν.) καὶ τὸ ἀνακάτωμα τοῦ στίχου εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν γενικὴν του στάσιν, ἀπέχονται στὴν παράδοσιν τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Κι' ἂν ἀκόμα τοῦ παραχωρήσουμε ὅλα ἔσα ζῆτα, μεταβολὴ τοῦ ἐπιρρήματος, μετατόπισιν λέξεων, προσθήκην λέξεων, κατὰ τί θὰ καλύτερέψουμε τὸ νόημα, ἂν μάθουμε ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἤθελε νὰ σηκώσῃ (νὰ ρυάλλῃ;) τὸν Μελάμβλιος ἀπὸ τὸν δρόμο; (ἀφ' ὁδοῦ μιν αἰείρας).

δ) Ἡ ἀπόψη τοῦ Ahrens (βλ. ἄν.) δὲν φαίνεται πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ὑποστηρίχθῃ σοβαρὰ, τόσο ἀπὸ τὴν ἐτυμολογικὴν πλευρὰ (*ἀνά - φῶ;) ὅσο κι' ἀπὸ τὴν σημασιολογικὴν: πῶς ἀπὸ τὸ φῶς θὰ περνούσαμε στὸ ἔγνος, δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκόλο νὰ τὸ ἐννοήσουμε.

¹ Βλ. Α. Τσοπανάκη, Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν ποιητικῶν λέξεων: κί γλῶτται, Ρόδος 1949, σ. 34.

² Βλ. Κόνιον, Ἀθηνά 1 (1889) 50-51. Kühner - Blass, Ausf. Gramm. ³ 1.2 308. Schweizer. Gr. Gr. 1, 631.

³ Βλ. Schweizer, ὁ. π. 1. 625.

ε) Οι απόψεις τῶν Ameis - Hentze καὶ Ameis - Hentze - Cauer εἶναι περίπλοκες καὶ ἀντιφατικές. 1) Ἡ ἔκφραση «am Boden aufgehoben» δὲν σημαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ «wenn man einen an der Erde fasst». Τὸ aufgehoben μεταφράζει: τὸ ἀείρας, δὲν μπορεί ὅμως νὰ συναφθῆ σημασιολογικὰ μὲ τὸ am Boden, an der Erde ἢ κίνησι, τοῦ ἀείρας εἶναι ἀπὸ τὰ χαμηλότερα πρὸς τὰ ψηλότερα, ἐνῶ οἱ δύο αὐτὲς γερμανικὲς ἐκφράσεις ἢ δηλώνουν κατεύθυνσι, πρὸς τὸ ἔδαφος (ἀπὸ ψηλὰ πρὸς τὰ χαμηλὰ), ἢ παράλληλα πρὸς τὸ ἔδαφος, κοντὰ στοῦ ἔδαφος, πρὸς πάλι: δὲν μπορούσιν, γιὰ τὸν ἴδιον λόγο, νὰ συναφθῶσιν μὲ τὸ ἀείρας. Ἡ ἔκφραση «wenn man einen an der Erde fasst, so greift man ihn bei den Füßen» περιπλέκει ἀκόμα τὰ πράγματα. Φαίνεται: ὅτι ἡ φράσι, «fassen an der Erde», ἢ ὅποια παρουσιάζεται - χωρὶς νὰ εἶναι - σὰν ἰσοδύναμη μὲ τὸ «am Boden aufgehoben», προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἀντίθεσιν, πού, ὅπως εἶπαμε, ὑπάρχει στὴν τελευταία. Ἐνας τέτοιος συμβιβασμὸς ὅμως καὶ δύσκολος εἶναι: καὶ ἀσχετος μὲ τὰ πράγματα.

Ἡ τελευταία ἔκδοσι (Ameis - Hentze - Cauer, βλ. ἀν.) φαίνεται: ὅτι προσπαθεῖ νὰ διορθώσῃ αὐτὲς τὶς δυσκολίες καὶ ἀντιφάσεις. Μὲ τὴν μετάφραση ὅμως «vom Boden weghebend» καὶ τὴν προσθήκη «ἀμφίς bezeichnet die Trennung», τὸ ἀμφοῦδις πάλι: δὲν ἀποδίδεται σωστά, οὔτε ὅμως καὶ τὸ ἀείρας: γιὰ τὸ «weghebend» εἶναι ἐλαφρῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ «aufgehoben»¹, τὸ ὅποιο ἀποδίδει πραγματικὰ τὸ σωστὸ νόημα, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἀπόδοσι τοῦ νοήματος «χώρια, μακριὰ» (=ἀμφίς) στὴν ἀμφί δὲν ἐννοεῖται καθόλου ἀπὸ τὰ καίμενα (βλ. I. - S. - J." s. vv. ἀμφί καὶ ἀμφίς καὶ Schwyzer, ὅ.π. 2, 137 - 139).

* :

Νομίζω πὸς πρέπει νὰ προσέξουμε καλύτερα τὴν ὁμόζωνι, παράδοσι, τῶν ἀρχαίων καὶ νὰ ἐντοπίσουμε τὸ ζήτημα ἔτσι: α) Μπορεῖ τὸ ἀείρας νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὸ ἀμφοῦδις; β) Μπορεῖ τὸ ἀμφοῦδις ν' ἀποτελῆ ἐξέλιξι, τοῦ ἐμπρόθετου προσδιορισμοῦ ἀμφ' οἴδας, πού φαίνεται: ὅτι ὑποστηρίζεται ἀπὸ σημαντικὴ παράδοσι; γ) Τὸ κῆρι πρέπει νὰ προσδιορίσῃ τὸ ἀείρας ἢ τὸ ἐλάοσι; δ) Μήπως τὸ ἀείρας πρέπει νὰ παραμερισθῆ, γιὰ νὰ προτιμηθῆ ἢ παράδοσι ἐρείσας;

α) ἀείρω

Δὲν ἀμφισβητεῖται: ἡ σημασία τοῦ ἀείρω (ἀττ. αἴρω) - σηκώνω, παίρω (Z 264 μὴ μοι οἶνον ἄειρε. T 386 ἄειρε δὲ ποιμένα λαῶν.

¹ Τὸ wegheben ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ aufheben (vom Boden heben) σηκώνω. μαζὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ weg = μακριὰ. πέρα (= σηκώνω καὶ εἴχω μακριὰ).

Ψ 882 *πελέκειας δέκα πάντας ἄειρε*, κλπ.). Ἡ κατεύθυνση τῆς κίνησης πού ὑπάρχει: μέσα στήν ἔννοια τοῦ ρήματος εἶναι κι' αὐτὴ ἀναμφισβήτητη: ἀπὸ κάπου χαμηλὰ πρὸς κάπου ψηλότερα. Γ' αὐτό, καὶ ἔταν συνθέεται μὲ προθέσεις καὶ ἔταν προσδιορίζεται ἀπὸ ἐπιρρήματα, ἡ σημασία του δὲν ἀλλάζει, γιατί κι' οἱ προθέσεις καὶ τὰ ἐπιρρήματα δηλώνουν τὴν ἴδια κίνηση: ἀναείρω (ἡ φορές), ἐπαείρω (β. φ.), ἀπαείρω (4 φ.): Γ 325 *Αἰνεῖαν δ' ἔσσευεν ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' αἰέρας*, Ψ 362 *οἱ δ' ἄμα πάντες ἐφ' ἔπποιεν μάστιγας ἄειραν*, Ω 590 *σὺν δ' ἔταροι ἤειραν εὐξέστην ἐπ' ἀπήνην*. Ἡ μετοχή εἶναι πολὺ συχνή (ἄειρας 25 φ., αἰεράντες 4, ἐπαείρας 2) καὶ βρίσκεται συνήθως στὸ τέλος τοῦ στίχου. Πρέπει λοιπόν, ἂν πρόκειται ἡ μετ. αἰέρας νὰ προσδιορισθῇ ἀπὸ τὸ ἀμφουδίσ, αὐτὸ νὰ σημαίη ἀπὸ τὸ ἔδαφος (πρὸς τὰ πάνω). Ἄν δὲν μπορούμε νὰ τοῦ δώσουμε αὐτὴ τὴν σημασία, τότε πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι δὲν προσδιορίζει τὸ αἰέρας, ἀλλὰ κάποια ἄλλη, λέξι, ἢ ὅποια πρέπει νὰ βρεθῇ.

3) ἀμφί + οὔδας, ἀμφί + οὔδει.

Ἡ ἀμφί + αἰτ. ἢ δοτ. σημαίνει τόπος: γύρω - τριγύρω, κοντὰ πρὸς· πδλ. Α 706, Ζ 238, Σ 30, Α 527, Β 388, Ρ 267 κ.ά. Σὲ μερικές περιπτώσεις ἡ ἔννοια τοῦ γύρω συνυπάρχει μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπάνω αὐτὸ καθορίζεται ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ρήματος ἢ τοῦ ἀντικειμένου του: (Α 527 *ἀμφ' αὐτῶ χυμῆν ἴλα κοκίει* (Τ 284 *λίγ' ἐκώχουε*), Δ 493 *ἤριπε δ' ἀμφ' αὐτῶ*, νεκρὸς δὲ οἱ ἔκπεσε χειρὸς. Δὲν κλαίει κανεὶς ἀπλῶς γύρω ἀπὸ ἕνα νεκρὸ· ἀγκαλιάζοντάς τον βρίσκεται συγχρόνως σκυμμένος ἐπάνω στὸν νεκρὸ. Ὁ Λεῦκος, ὁ σύντροφος τοῦ Ἰδυσσέα, σέρνει ἕναν νεκρὸ, ἀλλὰ σὲ μιὰ στιγμή πληγώνεται: θανάσιμα σωριάζεται, κι' ὁ νεκρὸς συγχρόνως ξεφεύγει ἀπὸ τὰ χέρια του πού ἔχουν παρὰλύσει (Δ 493). Σωριάζεται ἄραγε μόνο γύρω στὸν νεκρὸ; δὲν πέφτει συγχρόνως ἐπάνω σ' αὐτόν!;

Ἐπάρχουν ἔμως ἀκόμα παραδείγματα σαφέστερα: στὸ Σ 344 (*ἀμφί πυρὶ στήσαν τρίποδα μέγαν*) ὁ τρίποδας τοποθετεῖται γύρω στὴ φωτιά, αὐτὸ ἀφορᾷ τὰ πόδια του, τὸ καζανάκι του ἔμως βρίσκεται πάνω στὴ φωτιά, ἔτσι πού ἡ φωτιὰ βρίσκεται γύρω ἀπὸ τὴ γάστρη τοῦ τρίποδα ἢ περιγραφή πού ἀκολουθεῖ μετὰ τὸν στί. 344 εἶναι διαφωτιστική: οἱ δὲ λοτροχόον τρίποδ' ἴστασαν ἐν πυρὶ κηλέα, ἐν δ' ἄρ' ἔδαω ἔχσαν, ὑπὸ δὲ ξύλα δαῖον ἰλόντες... γάστρη μὲν τρίποδος πῦρ ἀμφεπε. Στὸ Γ 362 (*ἀμφί δ' αὐτῶ* -δηλ. τῶ φάλλω τῆς κόρυθος--διατροπὴν...) ὁ Με-

¹ Ὁ Schwyzer, Gr. Gr. 2. 138 ἐπισημαίνει διαφορετικὰ: «So dass er ihn zwischen den Beinen hatte».

νέλαος σηκώνει τὸ ξίφος καὶ τὸ κατεβάζει στὸν φάλο τῆς περικεφαλαίας τοῦ Πάρη, αὐτὸ ὅμως κοιματιάζεται· πῶς μπορεῖ νὰ νοηθῇ αὐτὸ τὸ κοιματίσκιμα γύρω ἀπὸ ἓνα φάλο, ἀφοῦ ὁ ποιητῆς ὁ ἴδιος μᾶς εἶπε λίγο πιὸ πρὶν ὅτι ὁ Μενέλαος χτύπησε τὸν φάλο (Γ' 361 *πλήξεν ἀνασχόμενος κόρουθος φάλον*);¹ Στὸ λ. 423 *κτεῖνε ἀμφ' ἐμοί* (τὴν Κασσάνδρα), ὁ Εὐστάθιος δίνει τὴν ἐξῆς ἐρμηνεία (1692.61): «...ἢ ἀντὶ τοῦ δι' ἐμὲ ἢ ἀντὶ τοῦ ἐπ' ἐμοί, τουτέστιν ἐπάνω ἐμοῦ»². Στὸ Ε' 193-4 *ἔνδεκα δίφροι καλοὶ πρωτοπαγεῖς, νεοτευχέες, ἀμφὶ δὲ πέπλοι πέπτανται* (=ἐπάνω τους πέπλοι εἶναι ἀπλωμένοι καὶ τοὺς σκεπάζουν). Τὸ ἐπίθ. *ἀμφιβώμιος* (Εὐρ. Τρ. 502 *σφαγαὶ δ' ἀμφιβώμιοι Φρουγῶν*) σημαίνει βέβαια: «κοντὰ στοὺς βωμούς», ἀλλὰ κυρίως «ἐπάνω στοὺς βωμούς»³.

Ἡ σημασία τῆς κατεύθυνσης φαίνεται ἀπὸ παραδείγματα ὕπως: Γ' 404 *ἐλκόμενος Ἐλιζώνιον ἀμφὶ ἄνακτα*, Αἰσχ. Πρ. 829 *κέ. ἦλθεσ ποδὸς Μολοσσὰ γάπεδα τὴν αἰπύναιόν τ' ἀμφὶ Λωδώνην*, Σοφ. Αἴ. 1064 *ἀμφὶ χλωρὰν γάμιαθον ἐκβεβλημένος*⁴.

Ἡρέπει λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε πῶς ἢ *ἀμφί+δοτ.* ἢ αἰτ. μποροῦσε νὰ σημαίνει, ἀνάλογα μὲ τὰ οὐσιαστικά ποὺ συνόδευε ἢ μὲ τὰ ρήματα ποὺ προσδιόριζε, ὅχι μονάχα τὸ γύρω τριγύρω ἢ τὸ κοντὰ σὲ κάτι, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν κατεύθυνση πρὸς κάτι, ἐπάνω σὲ κάτι⁵. Ὅτι ἐπομένως καὶ τὸ *ἀμφουδὶς*, ἂν ἀποτελῇ ἐξέλιξη ἐμπρόθετου προσδιορισμοῦ, μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅχι μόνο γύρω στὸ ἔδαφος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ, ἐπάνω στὸ ἔδαφος. Ὅτι, ἀκόμα, μιὰ τέτοια σημασία εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν σημασία τοῦ *ἀείρας*, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει ν' ἀποκλεισθῇ κάθε συσχέτιση τοῦ ἐπιρρήματος μὲ τὴν μετοχή.

* * *

Νομίζω ὅμως πῶς τὸ ὁμηρικὸ κείμενο προσφέρει κι' ἄλλες ἐκφράσεις πολὺ παράλληλες καὶ πολὺ συγγενικές, ποὺ ἐνισχύουν τὶς προηγούμενες ἀπόψεις: 1289 *ποτὶ γαίη κόπτε*, 459 *δαίαιτο πρὸς οὔδει*,

¹ Ὁ *Schwyzler*, ὁ.π. αὐτὰ τὰ παράδειγμα μαζί μὲ τὸ προηγούμενο τὸ περιλαμβάνει στὴ γενικὴ ἐρμηνεία «u m», διαφορετικὰ πάλι.

² Ὁ *Schwyzler*, ὁ.π. μεταφράζει πάλι: «u m mich geschmiegt (Kassandra um Agam.).

³ Βλ. I. - S. - J.⁹ s. v. *ἀμφιβώμιος* = *at the altars*.

⁴ Βλ. *Schwyzler*, ὁ.π. 439 «u m». von der Richtung.

⁵ Βλ. κυρίως *Ebeling*, Lex. Hom. 1. 101-3 στὴ λ. *ἀμφί*. Γενικὰ γιὰ τὴ σύνταξη καὶ τὶς σημασίες τῆς *ἀμφί* (*ἀμφίς*), τὴν ἐτυμολογία κλπ. βλ. *Kühner-Gierth*, Ausf. Gr.³ 2.1. 189 κέ. *Schwyzler*, Gr. Gr. 2. 137 κέ.

κ 140 ο ὄδ' ἀεὶ δὲ πελάσσαι, Ψ 719 ο ὄδ' εἰ τε πελάσσαι. Ἡ ἐπικράτησι τῆς ἔκφρασης πρὸς οὐδας—πρὸ Ἰσως (ὃ μπερὸς τε γὰρ θεωρηθῆναι νεώτερη ἐξέλιξη τῆς ἀμφ' οὐδας)—φάνεται καὶ ἀπὸ τῆς χρησιμοποίησίν τῆς ἀπὸ τὸν Εὐριπίδην (Βάκχ. 1111 ἐμὸν δὲ θάσσων ὑψόθεν χαμαιπετῆς πίπτει πρὸς οὐδας μυρίοις οἰμώγμασι), καὶ ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ρ. προσουδίζω, πρὸς τὸ βρίσκουμε πρώτη φορά στὸν Ἡρόδοτο (Ἡ. 92γ) σὲ μιὰ διαφωτιστικὴ φράση: «τιοῖσι ἄρα ἐβεβούλευτο καθ' οὐδὸν τὸν πρῶτον αὐτῶν λαβόντα τὸ παιδίον προσουδίσαι». Ὁ Πλούταρχος (Ἡθ. 506β) μιλά γιὰ τοὺς συγτρόφους τοῦ Ὀδυσσεῆ «ἐλκομένους καὶ προσουδιζομένους ὑπὸ τοῦ Κύκλωπος μὴ κατεπιεῖν τοῦ Ὀδυσσεῶς». Ἡ φράση αὐτὴ ἀναφέρεται στὸ 1344, παρὰφράζει ἕμως τοὺς στ. 1289-90:

οὐν τε δύο μάσφας ὡς τε σκύλακας ποτι γαίη
κόπι, ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ἕε, δεῦν δὲ γαίαν,

ἔπου τὸ ἔκοπι ποτι γαίη ὡς προσουδιζομένους. Ἡ Σούδα (Σουίδα) ἔχει ἀποθησαυρίσει τὴν λέξη, τὴν ἐρμηνεύει, καὶ ἀναφέρει μερικές φράσεις ἀπὸ μεταγενέστερους συγγραφεῖς: προσουδίξει τῷ ἑδάφει προσκορῖνι ἔκ τοῦ ἵππου οἴφας προσουδίξει χαμαί (Προκ., Γότθ. 4, 8)· προσουδίξει πρὸς τὸ ἔδαφος ὄπιτεῖ ὄ δὲ ἄρας μετέωρον προσουδίξει τε καὶ ἀποκτείνει. Ἀπὸ τὸν Ἡσύχιον ἔχουμε μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία τοῦ ρ. καὶ στίς δωρικές διαλέκτους: ἡ γλώσσα «ἐποτούδιξεν» κατέβαλιν ἐπι γῆν» δείχνει τὴν δωρική τῆς προέλευση (ποτι—πρός, ἀόρ. σὲ -ξο).

Μὲ τὸν Stanford (βλ. ἀν.) πρέπει νὰ συμφωνήσουμε στὸ ὅτι: τὸ ἀμφουδις αἰτίας θυμίζει παλαιστικούς ἔρους. Εἶναι ἕμως ἐξίσου τόπος νὰ δεχτοῦμε πῶς ἡ λαϊκότητα τῆς πάλης, μαζί μὲ τὴν διατήρησι τῆς πιὸ βραχίτης ἀρχῆς (πρὸς συνίσταται στὸ νὰ μπορέσης νὰ συγκώσης κλπ—πρὸς τὸν ἀντίπαλο ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ νὰ τὸν ξαπλώσης στὴ γῆ) ἔκαμε δυνατὴ καὶ τὴν διατήρησι καὶ τῶν βραχίων ἐννοιῶν καὶ φράσεων ἀμφ' οὐδας—ἀμφουδις—πρὸς οὐδας, ποτι γαίη κόπιεν (βάλλειν, ἐλαῖν, παίειν κττ.)—προσουδίζειν. Ὅλα αὐτὰ φάνονται καθαρὰ σὲ μιὰ φράση τοῦ Ἡροδότου (9, 107β): «ἀρπάξει μέσον καὶ ἐξάρας παίει ἐς γῆν» καὶ ἐν τούτῳ οἱ δορυφόροι οἱ Μασίσιτω προέστησαν».

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ στὸ ἐπίρρημα δὲν ζέ-
ρουμε πότε πραγματοποιήθηκε, γιὰτι μερικὰ χειρόγραφα παραδίδουν

¹ Ἡ ἀμφ' εἶναι ζωντανή μόνο στὸ ἔπος καὶ στὴν ἰωνικὴ πεζογραφία. Ἐργότερα τῆς χρησιμοποιοῦν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ οἱ ποιητῆς (βλ. σχετικὰ Schwyetzer, ὁ. π., 2, 437). Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράδοξο, ἀν ἀρχίζου νὰ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν μιὰ φραστικὴ ἀποκρυσταλλώσεως καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀντικαταστάσεως τοῦ νοήματος μὲ ζωντανότερα ἐκφραστικὰ μέσα.

ἀμφ' οὔδας. Καί στον Ὅμηρο ὅμως ἔχουμε ἤδη ἐπιρρήματα ἀπὸ ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ ἔναντι Υ 67, ἐνδέξια Α 597, ρ 365, Γ 236, ἐνώπα Ο 320, (πρβ. ἐπίσης καὶ τὴν κυμαινόμενη γραφὴ τῶν χειρογράφων ἀνάμεσα στον τύπο διὰ μελείσι καὶ διαμελείσι (: 291, σ 339) καὶ τὴν κανονικότερη καὶ ἀντίστοιχη φράση τοῦ Ἡροδότου (1,119) «κατὰ μέλεα διελών»), καὶ ἀργότερα πιὸ πολλὰ (βλ. Schwyzer, Gr. Gr. 1,618-9,625). Ἡ μεταβολὴ τοῦ τύπου σὲ -δὶς ἔγινε ἀναλογικὰ μὲ ἄλλα σὲ -δίς: ἐνωπαδὶς, ἀμβολαδὶς, ἐμβολαδὶς, ἐλαμοιβαδὶς, αἰφρηδὶς, λαθηρηδὶς κλπ. ¹.

* * *

Μὲ τὴν παράθεση τῶν ὁμηρικῶν καὶ ἄλλων τύπων ποὺ συγκεντρώσαμε ἀπὸ διάφορα κείμενα, ἴσως μπορέσουμε νὰ καταλάβουμε καλύτερα τί εἶχε στον νοῦ τοῦ Ὀδυσσεύς· κι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ θὰ εἶχε στον νοῦ τοῦ κάθε ἄλλος ἀνθρώπος στὴν ἴδια θέση· νὰ σηκώση δηλ., ἂν τὰ καταφέρῃ, τὸν ἀντίπαλό του καὶ νὰ τὸν χτυπήσῃ κάτω. Μὲ τὴ σκέψη αὐτὴ πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐνοηθῶμε τὸ ὁμηρικὸ κείμενο. Ὅλες οἱ δυνατὲς συντακτικὲς τακτοποιήσεις τοῦ ἐπίμαχου στίχου—μὲ τὴ γραφὴ αἰείρας - εἶναι οἱ ἑξῆς:

- α) αἰείρας (τοῦτον) ἐλάσειε (τοῦτον) πρὸς γῆν κάρη ἀμφουδὶς·
- β) αἰείρας (τοῦτον) ἐλάσειε κάρη πρὸς γῆν ἀμφουδὶς·
- γ) αἰείρας κάρη, ἐλάσειε (κάρη) πρὸς γῆν ἀμφουδὶς·
- δ) αἰείρας κάρη, ἐλάσειε (τοῦτον) πρὸς γῆν ἀμφουδὶς·
- ε) αἰείρας κάρη ἀμφουδὶς, ἐλάσειε (τοῦτον) πρὸς γῆν·
- ς) αἰείρας κάρη ἀμφουδὶς, ἐλάσειε (κάρη) πρὸς γῆν·
- ζ) αἰείρας (τοῦτον) ἀμφουδὶς, ἐλάσειε κάρη πρὸς γῆν.

Εἶναι ἀνάγκη, σύμφωνα μὲ τὰ προηγούμενα, ν' ἀποκλεισθῇ ἡ σύγχυση τοῦ ἀμφουδὶς μὲ τὸ αἰείρας. Παραμερίζονται ἔτσι οἱ περιπτώσεις ε, ς, ζ. Ἡ συσσώρευση, ἐξάλλου, τῶν ἐπιρρημάτων πρὸς γῆν+ἀμφουδὶς, στίς περιπτώσεις β, γ, δ, δὲν φαίνεται πιθανή, μολονότι τὴν προβάλλει σὰν μιὰ διέξοδο ὁ Εὐστάθιος (βλ. ἀν.: κατὰ μίαν ἀμφοῖν τῶν λέξεων ἐκ παραλλήλου ἔνοιαν): μιὰ τέτοια συσσώρευση θὰ ἦταν νοητὴ, ἂν τὸ ἀμφουδὶς, σὰν ἀσαφέστερο, ἐπρόκειτο νὰ προσδιορισθῇ ἀπὸ τὸ πρὸς γῆν, ποὺ εἶναι πραγματικὰ σαφέστερο. Μὲ τὴ σημερινὴ ἔμωσ θέση τῶν λέξεων, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγῃ ὅτι τὸ ἀμφουδὶς θὰ προσδιόριζε τὸ πρὸς γῆν, ἐπομένως τὸ τελευταῖο θὰ ἦταν τὸ ἀσαφές καὶ τὸ ἀμφουδὶς σαφέστερο, πράγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῇ σοβαρά. Ὑπολείπε-

¹ Βλ. Schwyzer, Gr. Gr. 1, 631. Χατζιδάκι, Ἀνακτ. Ἀνακτ. 2, 151. Κόττωρ, Ἀρχαῖ 1 (1889) 160.

ται λοιπόν ή πρώτη περίπτωση, στην οποία τὸ ἀείρας μένει χωρίς ἐπιρρηματικό προσδιορισμό, παίρνει ἀντικείμενο τὸ τοῦτον πού μπορεί εὐκόλα νά ἐγνοηθῆ, τὸ ἐλάσειε πάλι: θά πάρη τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, ὅποτε τὸ κάρη θά μείνη σάν β' ἀντικείμενο στοῦ ἐλάσειε, καί σάν ἕνας εἰδικότερος προσδιορισμός στοῦ τοῦτον, σύμφωνα μέ τὸ σχῆμα «καθ' ὅλον καί μέρος». Ἡ λύση αὐτή θά ἦταν ἴσως ἡ πιό πειστική καί θά μπορούσε νά ὑποστηριχθῆ κι' ἀπό ἕνα τουλάχιστο ὁμηρικό παράδειγμα (Ν 615 ὁ δὲ προσιόντα μείωπον ἤλασεν) ¹, ἀν δὲν ἐμφανίζόταν αὐτή ἢ παράξενη σύναψη τοῦ ἀμφουδίσ μέ τὸ κάρη, πού δὲν δικαιολογεῖται ἀπό γενική συγχατική ἀποψη ².

Μποροῦμε ἐπομένως τώρα νά συνοψίσουμε ὡς ἐξῆς τῆς δυσκολίες πού παρουσιάζει ἡ κατανόηση αὐτοῦ τοῦ στίχου:

α) Γιά νά συνάψουμε τὸ ἀμφουδίσ μέ τὸ ἀείρας πρέπει νά παραδιάσουμε τὸ νόημα τοῦ ἐπιρρήματος ἢ τοῦ ρήματος.

β) Γιά νά ἐνώσουμε τὸ ἀμφουδίσ μέ τὸ πρὸς γῆν πρέπει νά θεωρήσουμε τὸ δεύτερο πιό ἀσαφές ἀπὸ τὸ πρῶτο.

γ) Γιά νά συντάξουμε σύμφωνα μέ τὸ σχῆμα «καθ' ὅλον καί μέρος» πρέπει νά συνάψουμε τὸ ἐπίρρ. στοῦ ἀντικείμενο κάρη.

Μένει ἀκόμα νά καθορίσουμε τὰ ἄρια τῆς ἀγανάκτησης τοῦ Ὀδυσσεύ καί τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ἀντιδρᾷ ἐναντίον τοῦ ὑβριστῆ Μελέανθου.

Ἡ τεχνική τοῦ Ὀμήρου ἐκφράζει μέ διάφορους τρόπους τὴν ψυχική κατάσταση ἐνὸς ἤρωα πού βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση μιᾶς ἰσχυρῆς συγκίνησε: ἡ πρώτη ἀντίδραση εἶναι συνήθως βιαστικὴ: συνήθως ἠάνατος στὸν ἀντίπαλο ἢ σκληρότατη τιμωρία, ἢ ἐπισημῶς τὸ χειρότερο ἀπὸ τοῦ ἐνδεχόμενου ἢ δεύτερο εἶναι πιό ἤπιον, κάποτε μάλιστα ἀντιθέτη ἀπὸ τὴν πρώτη (βλ. κ 138 κέ. γ 10 κέ. γ 333 κέ., Α 189 κέ. κ.ά). Συνήθως αἱ ὁμηρικοί ἥρωες ἐκτελοῦν τὴ δεύτερη περίπτωση: κι' ἂν καμιά φορὰ ὁ θυμὸς τους εἶναι μεγάλος καί ἐκινουὸν νά ἐκτελέσουν τὴ σοβαρὴ καί ριψοκίνδυνη παρόρμησή τους, τότε παρεμβάινει μιὰ ξένη δύναμη—θεός, φίλος—καί τοὺς συγκρατεῖ (πέλ. Α 189-207 ἤλιον ἔγω (ἢ Ἀθηνᾶ) παύσομαι τοῦ σὸν μέρος' κ 138-442 ἀλλὰ μ' ἔταροι ἐρήτιον ἄλλοθεν ἄλλος, κ. ἄ.). Ἐδῶ δὲν μποροῦμε νά βεβαιώσουμε πῶς ἡ δεύτερη σκέψη τοῦ Ὀδυσσεύ εἶναι ἀκριβῶς ἀντιθέτη ἀπὸ τὴν πρώτη, πού εἶναι ἀναμφισβήτητα ἠέλικτος (ἐκ θυμὸν ἔλοιτο) ἢ ἀπλῶς μετριότερη. Ἀπὸ τὴν ἀπόφαση πού πήρε τελικὰ ὁ Ὀδυσσεύς (ἀλλ' ἐπειόλησε, ἠρεσεί δ' ἔσχετο)—ἡ ὁποία δὲν ἀποτελεῖ προτίμηση τοῦ ἐνός ἀπὸ τὰ δύο ἐνδεχόμενα, ἀλλὰ πικραμερισμὸ καί τῶν δύο—κι' ἀπὸ τὴν χρήση τοῦ ἐλάσειε λίγο πιό κάτω (σ. 90 δὴ τότε μερμήμιζε πολέτας δίος Ὀδυσσεύς, ἢ ἐλάσει' ὡς μιν φηγή λίποι αἰθεῖ πεσόντα), πρέπει νά συμπεράνουμε ἴσως

¹ Συνήθως εἶναι ἀναγκαῖα ἡ παρουσία καί τῆς αἰτ. τοῦ «ὅλου»: βλ. παραδ. Kühner - Gerth ³ ὁ. π. 1. 1, 289. Schwyzer, Gr. Gr. 2, 81. Ὅστε αἰτιατικὴ τῆς ἀναγορᾶς δὲν μπορεί νά εἶναι: βλ. σχετικὰ Schwyzer, ὁ. π. 2, 81 σον.

² Βλ. Schwyzer, ὁ. π. 1, 618.

ὅτι σκοπό εἶχε τὸν θάνατο καὶ στὶς δύο περιπτώσεις. Εἶναι βέβαια κάπως δύσκολο νὰ κατανοήσουμε αὐτὴ τὴ μανία τοῦ Ὀδυσσεύα ἐναντίον τοῦ Μ. καὶ τὴ νοσηρὴ λεπτολογία γύρω ἀπὸ τὸ πῶς ἔπρεπε νὰ τὸν θανατώσῃ. Πρέπει ὅμως νὰ λάβουμε ὑπόψιν μας ὅτι ὁ ποιητὴς, ἐπειδὴ ἔχει καὶ ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἀκρατοὺς του ὅτι ὁ Μ. εἶναι *persona grata* στοὺς μνηστῆρες, κανονίζει ἀντίστοιχα καὶ τὸ μέρος τοῦ Ὀδυσσεύα καὶ τὴν τελικὴ συγκράτησή του, ὅταν νὰ ἔφερε δηλ. καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ὀδ. ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ θιγῆ ἓνα τέτοιο ὑποκείμενο, γιατί κινδύνευε νὰ καταστρέψῃ τὰ σχέδιά του. Ἔτσι ὁ Εὔμαιος ἀναλαμβάνει νὰ καταραστῇ τὸν Μ. (ὁ Μ. τιμωρεῖται στὸ χ 187 κέ.), ὅπως εἶχε συμβουλεύσει ἡ Ἀθηνᾶ τὸν Ἀχιλλεὺς νὰ ξεθυμάνῃ μὲ βρυσίαις, ἀφοῦ πρῶτα τὸν συγκράτησε πού δοκίμαζε νὰ σκοτώσῃ τὸν Ἀγαμέμνονα (Α 189 κέ.).

A 211 ἀλλ' ἢ τοι ἔπεισιν μὲν ὀνειδίσειον, ὡς ἔοικαί περ.

Σὲ ἄλλες ὅμως περιπτώσεις τὸ ἔλλαν ἔχει ἀπλῶς τὴ σημασία τοῦ σπυρόχρω ὀρμητικῶ, ἐκσφενδονίζω, χτυπῶ:

ε 313 ὡς ἄρα μιν εἰπόντι ἔλασεν μέγα κῆμα κατ' ἄκρης

(ἐδῶ μάλιστα πρέπει νὰ παρατηρήσουμε καὶ μιὰ παραλληλία στὴν ἐκφορά: ἔλασε κατ' ἄκρης ὡς ἐλάσειε πρὸς γῆν).

Ἡ μετοχὴ ἀείρας, καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, δὲν διαφωτίζει καλύτερα τὸ νόημα τοῦ στίχου, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν ὑπῆρχαν οἱ δυσκολίες ἀπὸ τὴ σύναψη τοῦ ἄμφοιδός, ὅπως τίς ἀναπτύξαμε παραπάνω.

* * *

Ἦστερ' ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐξαντλητικὴ ἔρευνα προβάλλουν αὐτόματα οἱ ἐξῆς ἀπορίες: μήπως ἡ γραφὴ ἀείρας δὲν ἔχει θέση ἐδῶ; μήπως ἡ γραφὴ ἐρείσας, πού τὴν ἀναφέρει ρητὰ ὁ Εὐστάθιος, πού φαίνεται πῶς αὐτὴν εἶχε στὸ χειρόγραφο πού χρησιμοποιοῦσε, πού παραδίδεται καὶ ἀπὸ ἄλλα χειρόγραφα, ἀποκαλιστὰ τὸ νόημα τοῦ στίχου καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ προτιμηθῆ;

Τὸ ἐρείδω ἔχει διάφορες σημασίες πού ἀποτελοῦν μιὰ φυσικὴ κλίμακα ἀπὸ τὸ ἐγγίζω καὶ τὸ ἀκουμπῶ ὡς τὸ ξαπλώνω, ρίχνω κάποιον:

θ 65 τῶ δ' ἄρα Ἰονιόνοος θῆκε θρόνον ἀργυροῦλον

μέσσω δαιτυμόνων, πρὸς κίονα μακρὸν ἐρείσας.

Χ 97 πύργω ἐπὶ προύχοντι φαινήν ἄσπίδ' ἐρείσας.

112 . . . δόρυ δὲ πρὸς τεῖχος ἐρείσας.

Ψ 283 τὸν (Πάτρ.) τῶ γ' (Ἰππῶ) ἔσταότες πενθείετον, οὔδει δέ σφι χαῖται ἐρηρέδαται . . .

735 μηκέτ' ἐρείδουσιν μηδὲ τρίβουσιν κακοῖσιν. λέγει ὁ Ἀχιλλεὺς στὸν Ὀδυσσεύα καὶ τὸν Αἴαντα πού παλεύουν.

Η 144 . . . πρὶν γὰρ Λυκόοργος ὑποφθὰς

δοῦρὶ μέσον περόνησεν, ὃ δ' ἔπιος οὔδει ἐρείσθη (τὸ γ' ἴμιστίχιο ἐπαναλαμβάνεται: στοὺς στ. Μ 192, Α 144).

Ἐξ αἰτίας τῆς σημασίας του, τὸ εἰδίω χρειάζεται συνήθως ἕναν ἐπιρρηματικὸ προσδιορισμὸ τοῦ τόπου. Ἀξίζει γὰρ ὑπογραμμίσουμε τὸ γεγονός, ὅτι σὲ τέσσερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα παραδείγματα ὁ προσδιορισμὸς αὐτὸς εἶναι: τὸ οὐδεὶ, ποῦ μᾶς φέρνει κοντὰ στὸ ἀμφ' οὐδας ἢ ἀμφουδῖς. Μοῦ φαίνεται λοιπὸν ὅτι: ὁ στίχος ἀποκτᾶ πολὺ καθαρότερο νόημα μὲ τὸν χωρισμὸ τῶν ἐπιρρηματικῶν προσδιορισμῶν πρὸς γῆν καὶ ἀμφουδῖς, καὶ μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ καθενὸς στὸ ρῆμα ποῦ τὸν χρειάζεται: ἢ ἐλάσειε (τοῦτον) πρὸς γῆν—εἰείσας κάρη ἀμφουδῖς. Νὰ τὸν σπρώξῃ δηλ. καὶ γὰ τὸν ξαπλώσῃ καταγῆς, ἀκουμπώντας, χτυπώντας του τὸ κεφάλι στὸ ἔδαφος. Ἔτσι: περιγράφεται καὶ ἡ γενικὴ πρόθεση τοῦ Ὀδυσσέα, γὰ ρίξῃ κάτω μὲ μιὰ σπρωξιὰ ἢ μ' ἕνα γερὸ πιάσιμο τὸν Μελάνθιο, κι' ἡ παλαιστικὴ λεπτομέρεια, γὰ τοῦ τρίψῃ τὸ κεφάλι στὸ χῶμα. Ἀπὸ τὰ νέα ἑλληνικὰ μπορούμε ν' ἀναφέρουμε δυὸ ἐκφράσεις ποῦ βρίσκονται στὴν ἴδια ψυχολογικὴ γραμμὴ: θὰ σοῦ τρίψω τὴ μοῖσθη, θὰ σοῦ σπάσω τὰ μοῦτρα, ποῦ ἴσως κι' αὐτὲς ἀποτελοῦν ἀπήχηση ἀπὸ παλαιότερους παλαιστικὸς ὅρους.

* * *

Θὰ ἦταν ἀραγε δυνατὸ γὰ παρακολουθήσουμε τὸν δρόμο ἀπὸ τὸν ὁποῖο πέρασε ὁ στίχος, γιὰ γὰ καταλήξῃ στὴν ἀντικατάσταση τοῦ εἰείσας ἀπὸ τὸ ἀείρας σὲ μερικὰ χειρόγραφα: Ἴσως. Πρῶτα πρῶτα, ὁ ρυθμὸς καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις εἶναι ὁ ἴδιος: Οὐ . . . Ἰστερὰ, ἡ μετοχὴ ἀείρας εἶναι πολὺ συγχῆ (21 φορές) καὶ βρίσκεται πάντα στὸ τέλος τοῦ στίχου· μπορούσε λοιπὸν γὰ συμφυρῆθῃ μὲ ἀνάλογες ἐκφράσεις καὶ γὰ τις ἐκτοπίσῃ. Ἀπεναντίας ἡ μετοχὴ εἰείσας βρίσκεται μόνο 4 φορές (H 66, 473, X 97, 112). Ἀκόμα, σὲ μερικοὺς στίχους ποῦ τελειώνουν μὲ τὴ μετ. ἀείρας, τὸ νόημα εἶναι τέτοιο ποῦ τὸ ἀείρας φαίνεται κάπως μετέωρο καὶ ἴσως περιττό: π 285 *ἐς μυχὸν ἐψηλοῦ θαλάμου καταθεῖται ἀείρας*, σ 120 *ἄριστος ἐκ κινέου δὺω παρέθηκεν ἀείρας*, K 30 . . . *ἐπεὶ δὲ στεφάνην κεφαλῆφιν ἀείρας | θήκατο χαλκείην*, M 383 . . . ὁ δ' ἄρ' ὑπόθεν ἐμβαλ' ἀείρας.

Ἄν λοιπὸν συντρέχῃν ὀρισμένες εὐνοϊκὲς περιπτώσεις, ἂν δηλ. ὑπῆρχαν στίχοι ποῦ τὸ νόημά τους μπορούσε γὰ ὑποστῆ μικρὲς διακυμάνσεις χωρὶς μεγάλες ζημιές, ὁ ραψωδὸς κι' οἱ ἀκροατὲς ἦταν ἐνδεχόμενα γὰ παρασυρθοῦν ἀπὸ νοηματικὸς καὶ ρυθμικοὺς συνειρμούς, ἦταν ἐνδεχόμενα γὰ μὴ προφτάνουν ν' ἀποκρυσταλλώσουν καὶ γὰ παρακολουθήσουν τὴ θέση ὄλων τῶν προσδιορισμῶν, κι' ἐπομένως ν' ἀντικαταστήσουν στὸ τέλος ἑνὸς στίχου κάτι: ποῦ ἦταν κάπως ἀδύνατο μὲ κάτι ποῦ ἦταν πιὸ ἰσχυρὸ μέσα στὴ μνήμη τους καὶ μπορούσε γὰ τοὺς παρασύρῃ.

Ότι στην περίπτωση που μάς απασχολεί έχουμε μπροστά μας έναν τέλειο νοηματικό και μετρικό συμφυρμά, μπορούμε να το θεωρήσουμε αναμφισβήτητο, αν σκεφθούμε ότι η έννοια του *αείρειν* βρισκόταν μέσα στο μυαλό καθενός όταν γινόταν λόγος για πάλη και καταβολή του αντιπάλου. Το χωρίο του *Ηροδότου* που αναφέραμε παραπάνω (σ. 87) περιέχει: και το *εξάρας* (= *αείρας*) και το *παίει* *εξ γῆν* (= *ελάσει* προς *γῆν* + *ερείσας* *ἀμφουδίσ*).

Ἡ συντακτική τακτοποίηση τώρα μπορεί να είναι διπλή: α) ἡ προς *γῆν* *ελάσει* *κάρη*, *ἀμφουδίσ* *ερείσας* (τουτον)· β) ἡ προς *γῆν* *ελάσει* (τουτον) *ἀμφουδίσ* *ερείσας* *κάρη*. Κι' οἱ δύο περιπτώσεις είναι λογικές και μπορούν να υποστηριχθούν: α) να τοῦ *χιτυήση* τὸ κεφάλι *καταγῆς* *ξαπλώνοντας* *τον* *στό* *ἔδαφος*· β) να τὸν *χιτυήση* (*ρίξι*) *καταγῆς*, *ἀκουμπώντας* (τρίθοντας) τὸ κεφάλι *του* *στό* *ἔδαφος*.

Τὸ Λεξικό L. - S. - J^o (s. v. *ελαύνω*) δέχεται τὴν πρώτη περίπτωση (μὲ βία, ἐννοεῖται, τὴ γραφὴν *αείρας*· δὲν μπορούμε να ξέρουμε πῶς θὰ ἔκαμνε τὴ σύνταξη μὲ τὴ γραφὴν *ερείσας*). Ἐάν λάβουμε πάντως ὑπόψη μας τὴ γενικὴ κίνηση τοῦ στίχου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σύνταξη του μὲ τὸν προηγούμενο «*ἤ* *μεταίξας* *ὑοπάλω* *ἐκ* *θυμὸν* *ἔλοιτο* (τούτου, δηλ. τοῦ Μ.)...», μᾶλλον θὰ πρέπει να δεχθούμε ὅτι εἶναι προτιμότερο να ἀποδώσουμε τὸ ἀντικείμενο τοῦ *ἔλω* (τουτον) *στό* *πρῶτο* *ρῆμα* (*ελάσει*) και ν' ἀποδώσουμε *στό* *ερείσας* τὴ λεπτομέρεια πού δηλώνεται μὲ τὸ *κάρη*: *μὲ* *τὴν* *ὀριή* *του* *να* *τὸν* *ξαπλώση* *καταγῆς* *καὶ* *σὺν* *καλὸς* *τεχνίτης* *να* *τοῦ* *πίση* (*χιτυήση*) *τὸ* *κεφάλι* *στό* *χῶμα*. Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (Τίμ. 43ε *ὅταν* *τις* *ἕπιος* *ερείσας* *τὴν* *κεφαλὴν* *ἐπὶ* *γῆς*, 91ε *τά* *τ'* *ἐμπορόθια* *κῶλα* *καὶ* *τὰς* *κεφαλὰς*...*εἰς* *γῆν* *ἤρεισαν*, Φαίδρ. 251ε *καὶ* *τὰ* *σκέλη* *καὶ* *τὰ* *ισχία* *πρὸς* *γῆν* *ερείσας*), παρουσιάζουν μιὰ ἀξιόπρῶσκτη παραλληλία.

Ἐπὸ τὴν ἄποψη τῆς χρονικῆς σχέσης ἀνάμεσα στὴ μετοχή και τὸ ρῆμα πρέπει να σημειωθῇ ὅτι ἡ δεύτερη ἐνέργεια (*ερείσας*) ἀποτελεῖ εἰδικεύση τῆς πρώτης (*ελάσει*), ἐπομένως τὸ δεύτερο γεγονός συνυπάρχει μὲ μὲ τὸ πρῶτο ἢ ὑπάρχει μέσα *στό* *πρῶτο*. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ και *στό* *προηγούμενο* *παράδειγμα* μὲ τὴ μετοχὴν *ερείσας* (θ 65), πού αναφέραμε (σ. 90): Ὁ *Ποντόνορος* βιάζει τὸν *Δημόδοκο* *να* *καθίση* *τοῦ* *τοποθετεῖ* *τὸν* *θρόνο* *ἀνάμεσα* *στοὺς* *δαιτυμόνες* *καὶ* *εἰδικεύει* μὲ τὴ μετοχὴν ὅτι τὸν ἀκούμπησε (τὸν *θρόνο* *καὶ* τὸν *Δημόδοκο*) κοντὰ σὲ μιὰ *ψηλὴ* *κολόνα*. Αὐτὴ ἢ ἀναμφισβήτητη διαδοχὴ τῶν γεγονότων δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴ χρονικὴ μετοχὴν *ερείσας*. Γιατί δὲν εἶναι δυνατό να νοηθῇ ὅτι πρῶτα τὸν ἀκούμπησε κι' ὕστερα τὸν ἐτοποθέτησε. Ὁ λόγος εἶναι, ὑποθέτω, γιατί οἱ ἔννοιες και στίς δύο περιπτώσεις εἶναι συγγενικὲς (*τίθημι* - *ερείδω*,

ἰλλῶν-ερείδειν), καὶ γιὰ τὴ μετοχὴ ἐξεῖδικεύεται καλύτερα τὸ γεγονός ποὺ περιγράφεται μὲ τὸ ρήμα.

* * *

Ἔλα ὅσα εἶπαμε προηγουμένως δὲν θὰ εἶχαν βέβαια κανένα στήριγμα, ἂν ἡ γραφὴ ερείσας δὲν ὑποστηρίζοταν—ἐκτός ἀπὸ τὸν Εὐστάθιο καὶ τὰ Σχόλια—καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Σοφιστὴ καὶ ἀπὸ τὸν λαμπρὸ κώδικα Μ (Venetus Marcianus 613) καὶ ἀπὸ γραφὴ τοῦ Cracoviensis 543 (K).

Ἡ γραφὴ ἄμφ' οὐδας παραδίδεται ἀπὸ πολλοὺς καὶ καλοὺς ἐπίσης κώδικες: Florentinus Laurentianus 52 (F), Vindobonensis 133 (X), Parisinus 2403 (D), Monacensis Augustanus 519b (U), Flor. Laur. XXXII 4 (L), Vratisl. 23 (W), ποὺ ὁ A. Ludwich (Hom. Carm. 2. 1, σ. VI) τὸν θεωρεῖ «gemellum codicis L», Stuttgartiensis (Z), καθὼς καὶ ἀπὸ γραφὴ στὸν κώδικα Cracoviensis 543 (K) καὶ ἀπὸ τὸν Εὐστάθιο (1816, 57).

Ἡ γραφὴ ἄμφουδας παραδίδεται ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Σοφιστὴ.

Ἡ γραφὴ ἄμφ' οὐδῖς ἀπὸ δι' ὀρθωσι στὸν κώδ. London.—Harl. (H).

Ἡ γραφὴ ἄμφουδῖς ἀπὸ τὸν Ἡρωδιανό, τὸν Εὐστάθιο (1818, 59) καὶ τοὺς κώδ. Heidelb. — Palatinus (P) καὶ London. —Harl. (H).

Μιὰ τελευταία παραλλαγή τῆς προηγούμενης εἶναι ἡ γραφὴ ἄμφουδέις, ποὺ ἀναφέρεται καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὸν Εὐστάθιο (1816, 57) ¹.

Συμπεράσματα

1) Τὸ ἄμφουδῖς ἀποτελεῖ ἐξέλιξη τοῦ ἐμπρόθετου προσδιορισμοῦ ἄμφ' οὐδας.

2) Ἡ παράδοσις γνωρίζει τόσο τὴ γραφὴ ἄμφ' οὐδας, ὅσο καὶ τὴ γραφὴ ἄμφουδῖς. Δὲν λείπουν καὶ ἐνδιάμεσες, γραφικὲς κυρίως, ἀποδόσεις (ἄμφουδας, ἄμφ' οὐδῖς, ἄμφουδέις).

3) Ἡ σημασία τοῦ ἐπιρρ. εἶναι «πρὸς τὸ ἔδαφος, σιὸ ἔδαφος» (ἀπὸ ψηλὰ πρὸς τὰ κάτω).

4) Μιὰ τέτοια σημασία δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν σημασίαν τῆς μετοχῆς αείσας.

5) Ἡ γραφὴ ερείσας, ἀντὶ αείσας, μαρτυρεῖται ἀπὸ σοβαρὰς πηγὰς τῆς ἀρχαίας παράδοσης καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν ρηματικὴν ἐνέργειαν μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ συναφθῆ κανονικὰ τὸ ἄμφουδῖς.

ΑΓΛΗΗΤΟΣ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ

¹ Οἱ πληροφορίες γιὰ τὶς γραφὰς τῶν κωδίκων, ἀπὸ τὸν A. Ludwich, Homeri Carmina 2. 1. 130.

τή θετική είτε με την αρνητική της όψη, αποτελεί ενδιαφέρον, καθώς νομίζω, κριτήριο για το χαρακτήρα της παλαιολόγειας αναγέννησης.

Είναι κρίμα που δε μας παραδόθηκε το όνομα του άνωυμου μοναχού και ζωγράφου, που ή φήμη της τέχνης του είχε φτάσει: ως τα άνωτερα στρώματα της κοινωνίας της πρωτεύουσας. Ίσως να μας ήταν χρήσιμος. Πάντως από την 101η 'Επιστολή του Πλανούδη μαθαίνουμε το όνομα του ζωγράφου 'Ησαΐα, όσο ξέρω άγνωστου από άλλες πηγές. 'Ο 'Ησαΐας άνήκε στον κύκλο του σύμμοιστη Πλανούδη, συνεπώς θα δούλεψε στην Κωνσταντινούπολη, ανάμεσα στο τέλος του 13ου και στις αρχές του 14ου αιώνα. Άλλά συναντούμε τον 'Ησαΐα και στη Μ. Άσία μαζί με τον Μελχισεδέκ 'Αχροπολίτη ('Επιστ. 115 Γρεν 160 στ. 15): Ίσως δούλεψε κι' εκεί.

'Ο Πλανούδης σ' επιστολή του προς τον Μελχισεδέκ, όταν του λέει πως του έστειλε τα επιγράμματα, χρησιμοποιεί τον πληθυντικό αριθμό: «*ός γε μοι κλείετε της εικόνας περιγραφάς... τούτων γάρ ημῶν (γρ. ημῶν)... δεῖ γράγειν τι*» ('Επιστ. 73 Γρεν 92 στ. 23-25): φαίνεται δηλαδή πως ύπνοσει και άλλο πρόσωπο--τον 'Ησαΐα. Δέ γράφει: όμως στον 'Ησαΐα. Γιατί ο Πλανούδης στέλνει τα επιγράμματα στον Μελχισεδέκ; Ήταν και ο Μελχισεδέκ, στενότερος φίλος του Πλανούδη, ζωγράφος και δούλευε μαζί του ο 'Ησαΐας; Είχαν κι' οί δύο τους κοινά έργαστήριο ζωγραφικής, στο όποιο ο Πλανούδης παραχωρούσε τη φιλολογική του συνεργασία; Έχουν διασωθή αρκετές εικόνες με επιγράμματα σε λόγια γλώσσα, που είναι δύσκολο να μὴν τα αποδώσουμε σε συνεργασία άνώνομων λογίων--δέν έχουμε ένδειξεις ότι πρόκειται για ποιήματα ζωγράφων. Κάτι τέτοιο θα συνέβαινε και με τον Πλανούδη.

'Οπωσδήποτε ή περίπτωση του Πλανούδη μας προσφέρει ένα παράδειγμα του τρόπου, με τον όποιο ή παλαιολόγεια ζωγραφική έρχόταν σ' επαφή με το πνευματικό της περιβάλλον: όχι άπλά με την αντιγραφική επιγραμμιάτων, αλλά με βαθύτερη, πνευματική επικοινωνία προς τον σύγχρονό της σύμμοισμό και την πνευματικά καλλιεργημένη φεουδαρχία. Από το άλλο μέρος οί φράσεις του Πλανούδη «*οἷκτων μισία*» και «*σῶς τῷ ημυχρότιρον*» ('Επιστ. 73 Γρεν 92 στ. 23 και 27) φαίνεται ν' άπηχοῦν την αισθητική φρασεολογία των καλλιτεχνικών έργαστηρίων της παλαιολόγειας έποχής. Μας μιλοῦν για το πνεῦμα της παλαιολόγειας τέχνης, τέχνης επιφανειακά κλασσικιστικής, στο βάθος συναισθηματικής.

Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ

Manuelis Philae Carmina, Parisiis 1855-1857). επίσης του καπνο παλαιότερου 'Ιωάννου 'Απόκαυτου (Α. Παπαδόπουλος-Κεραμείς, Άθηνά 15, 1903, 161 κέ.).